

Europos narkotikų ir narkomanijos
stebėsenos centras

European
drug prevention
quality standards

NTAKD
NARKOTIKŲ, TABAKO IR ALKOHOLIO
KONTROLĖS DEPARTAMENTAS

EUROPOS PSICHOAKTYVIŪJŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO PREVENCIJOS KOKYBĖS STANDARTAI

(SUTRUMPINTAS VARIANTAS)

Europos narkotikų ir narkomanijos
stebėsenos centras

European
drug prevention
quality standards

NARKOTIKŲ, TABAKO IR ALKOHOLIO
KONTROLĖS DEPARTAMENTAS

Europos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybės standartai

(sutrumpintas variantas)

Parengė:

Angelina Brotherhood ir Harry R. Sumnall

Visuomenės sveikatos centras, Liverpulio Džono Moreso universitetas, Jungtinė Karalystė

2013

Vertė ir adaptavo:

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas

2016

Turinys

Įžanga	4
Apie kokybės standartus	4
Standartų struktūra	5
Standartų taikymas.....	8
Standartai ir veiklos refleksijos lentelės.....	10
Bendrieji aspektai	10
1 etapas. Poreikių vertinimas	14
2 etapas. Išteklių vertinimas	17
3 etapas. Programos kūrimas	19
4 etapas. Prevencijos priemonių planavimas	23
5 etapas. Išteklių sutelkimas ir valdymas	27
6 etapas. Vykdymas ir stebėseną	31
7 etapas. Galutinis vertinimas	34
8 etapas. Sklaida ir tobulinimas	36
Veiklos refleksijos rezultatų apibendrinimas.....	38
Daugiau informacijos	39

Įžanga

Apie kokybės standartus

Europos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybės standartų (toliau – Standartai) tikslas yra padėti ir skatinti vykdyti kokybišką psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją. Standartai yra orientuoti į šiuos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencinių veiklų kokybės aspektus:

- prevencijos priemonių pritaikymą tikslinėms grupėms ir šalies politikai;
- griežtą etikos principų laikymąsi;
- veiklų pagrindimą moksliniais įrodymais, jų palaikymą ir sklaidą;
- programos vientisumą, tinkamumą ir tęstinumą.

Standartai buvo sukurti įgyvendinant dvejus metus trukusį projektą, kuriuo siekta pagerinti Europos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos politiką ir praktiką bei sukurti bendras rekomendacijas kokybiškam prevencijos priemonių įgyvendinimui. Projektą vykdė *Prevencijos standartų partnerystė* (angl. *Prevention Standards Partnership*) – daugiadisciplinė ir daugiasektorinė septynių Europos organizacijų bendradarbiavimo grupė, kuriai vadovavo Jungtinės Karalystės Liverpulio Džono Moreso universiteto Visuomenės sveikatos centras (toliau – Standartų kūrėjai). Kuriant Standartus buvo konsultuojamasi su daugiau nei 400 ekspertų ir skirtingų profesinių grupių atstovų.

Projektui prasidėjus, tik kelios Europos Sąjungos šalys turėjo parengtas rekomendacijas, kaip planuoti ir vykdyti veiksmingą psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją. Be to, labai skyrėsi šių rekomendacijų kokybė, turinys ir pritaikomumas, trūko bendrų Europos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybės pagrindų, tad psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių kokybė priklausė nuo specialistų, vykdančių prevencijos priemones, ir vietos valdžios požiūrio bei žinių.

Siekiant sukurti Standartus, buvo lyginamos ir apžvelgiamos jau parengtos tarptautinės rekomendacijos, orientuotos į prevencijos priemonių turinį („*ką* reikėtų daryti?“) arba formalius prevencinio darbo aspektus („*kaip* reikėtų daryti?“). Šių Standartų kūrėjai nusprendė orientotis į tai, *kaip* turėtų būti vykdoma psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija.

Standartai, kuriuos nesunkiai galima pritaikyti vietos ypatumams, turėtų paskatinti Europos Sąjungos šalis nares ir kitas valstybes kurti trūkstantus ar peržvelgti ir atnaujinti esamus prevencijos kokybės standartus bei pritaikyti šiuos Standartus savo darbe. Standartai padės prevencijos specialistams kurti ir skatinti gerą patirtį bei suteiks galimybę sėkmingai įgyvendinti konkrečius vietos, savivaldybės, nacionalinių ir tarptautinių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos strategijų ir politikos uždavinius. Standartų adaptavimas ir taikymas turėtų pagerinti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybę, veiksmingumą bei sumažinti neveiksmingų ar neigiamu poveikiu pasižyminčių prevencijos priemonių vykdymo tikimybę.

Standartų vadovo išleidimą (2011 m.) ir šio sutrumpinto Standartų vadovo varianto parengimą finansavo Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras (toliau – ENNSC). Leidinį į lietuvių kalbą išvertė, adaptavo ir išleido Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas.

Standartų vadovą (anglų k.), kuriame detalai aprašyti visi standartai, galite nemokamai parsisiųsti iš ENNSC interneto svetainės (<http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>).

Daugiau informacijos apie Standartus, papildomą informacinę medžiagą ir Standartų kūrėjų kontaktus rasite interneto svetainėje <http://www.prevention-standards.eu>.

Nors šis leidinys negali pakeisti originalaus (nesutrumpinto) Standartų vadovo, jis apibendrina vadovo turinį ir skatina specialistus pradėti taikyti standartus savo veiklos refleksijai. Leidinyje yra ne tik glaustai

aprašyti pagrindiniai psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybės standartai, bet ir pateiktos veiklos refleksijos lentelės, kurios naudingos planuojant ir įgyvendinant kokybiškas prevencijos priemones.

Šis leidinys skirtas:

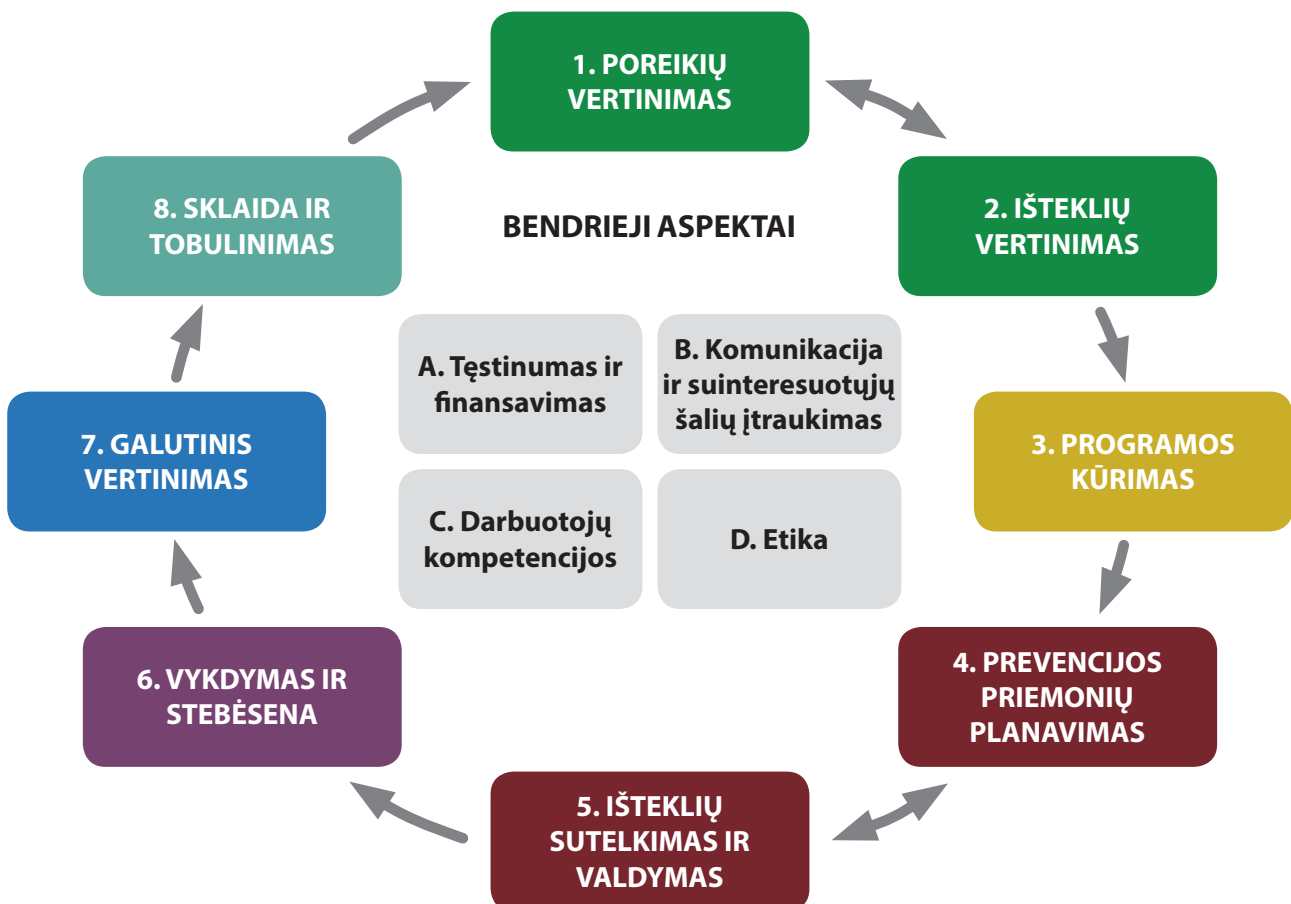
- specialistams, kuriems trūksta žinių apie prevencijos kokybės standartus ir kurie norėtų gauti daugiau informacijos šia tema;
- specialistams, kurie norėtų gauti daugiau informacijos apie standartus, kad galėtų nuspręsti, ar Standartų vadovas būtų naudingas jų darbe;
- specialistams, kurie norėtų pabandyti atlikti savo veiklos refleksiją, taikydami standartus.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas tikisi, kad leidinys bus naudingas Lietuvos specialistams, kurie kuria, vykdo, vertina ar finansuoja psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemones, taip pat politikos (nacionalinės, savivaldybės, vietos) formuotojams, Narkotikų kontrolės ir Vaiko gerovės komisijų nariams, ir prisidės prie mūsų šalyje vykdomos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybės gerinimo.

Standartų struktūra

Standartų struktūrą geriausiai vaizduoja **projekto vykdymo ciklas**, kuriam būdinga chronologinė tvarka ir kuris apima prevencinės veiklos *kūrimą*, *įgyvendinimą* ir *vertinimą* (žr. 1 pav.).

1 pav. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos projekto vykdymo ciklas

Projekto vykdymo ciklą sudaro 8 **etapai**:

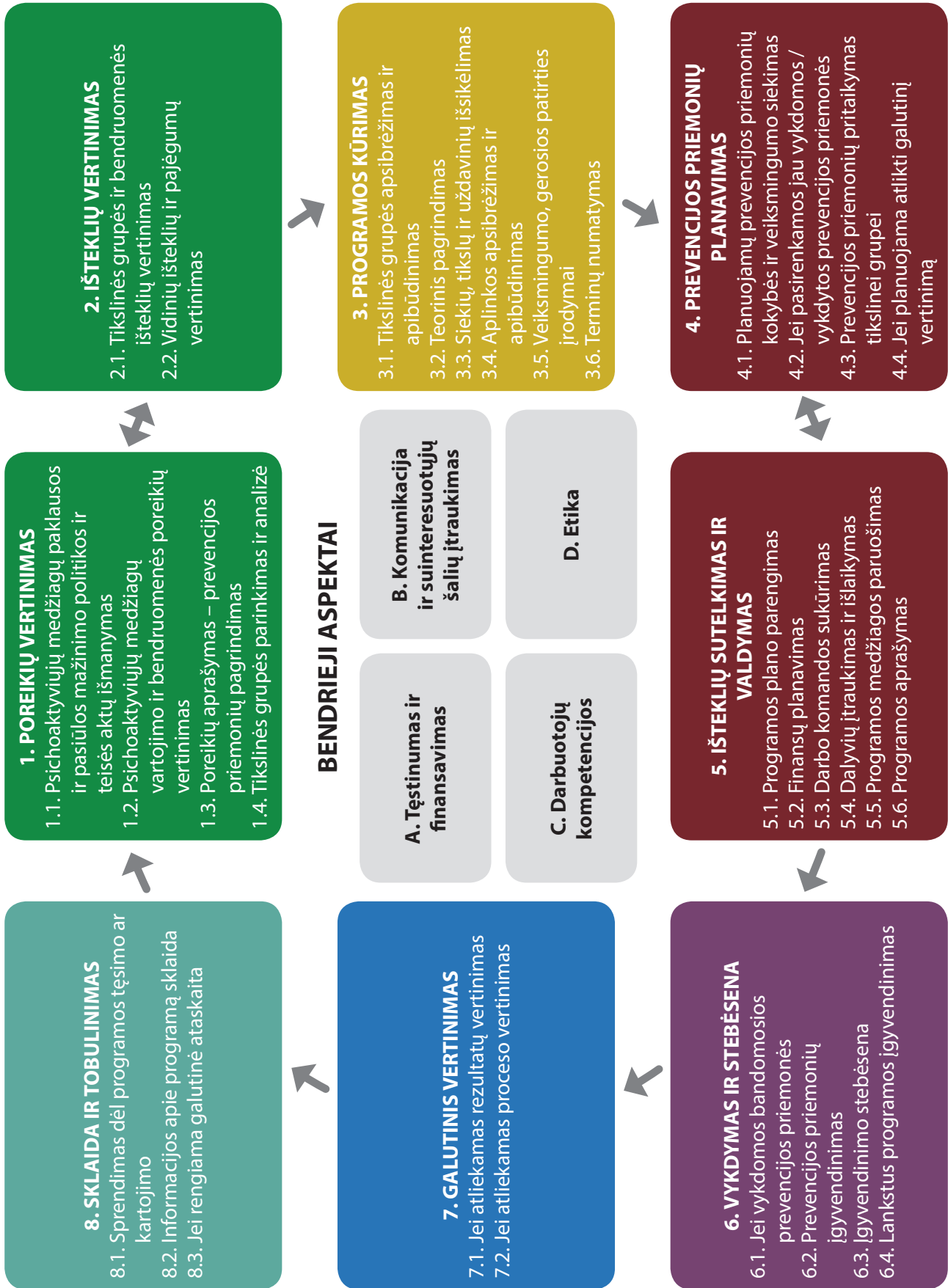
- 1) poreikių vertinimas;
- 2) išteklių vertinimas;
- 3) programos kūrimas;
- 4) prevencijos priemonių planavimas;
- 5) išteklių sutelkimas ir valdymas;
- 6) vykdymas ir stebėseną;
- 7) galutinis vertinimas;
- 8) sklaida ir tobulinimas.

Projekto vykdymo ciklo centre išdėstyti papildomi 4 **bendrieji aspektai** (tęstinumas ir finansavimas; komunikacija ir suinteresuotųjų šalių įtraukimas; darbuotojų kompetencijos; etika), **kurie yra svarbūs ir turėtų būti apsvarstyti kiekviename etape.**

Projekto vykdymo ciklas yra supaprastintas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos vykdymo modelis, tad Standartais besivadovaujantys specialistai, planuodami ir įgyvendindami prevencijos priemones, turėtų atidžiai pritaikyti šį modelį, atsižvelgdami į individualias jų kuriamos, vykdomos ar vertinamos prevencinės veiklos aplinkybes. Pavyzdžiui, jei veikla jau yra vykdoma, 6–8 etapai bus aktualesni, nei 1–5 etapai, kurie labiau susiję su veiklos planavimu.

Kiekvieną etapą sudaro keli **komponentai**, nurodantys veiksmus, kurių reikėtų imtis. Iš viso yra išskirtas 31 komponentas (žr. 2 pav.). Reikėtų atkreipti dėmesį, kad komponentų numeracija nebūtinai sutampa su jų svarba ar chronologine tvarka.

2 pav. Standartų struktūra: projekto vykdymo ciklo etapai ir komponentai

Standartų taikymas

Standartai – tai gairės, padedančios specialistams, dirbantiems prevencijos srityje, kokybiškai planuoti ir vykdyti prevencijos priemones bei apsvarstyti, kaip jų veikla galėtų būti patobulinta, siekiant (dar) geresnių ir ilgalaikių rezultatų.

Standartai gali būti naudingi:

- ketinant informuoti, šviesti (pvz., vykdant aukštųjų mokyklų studijų programas, supervizijas);
- vykdant veiklos refleksiją ar diskusijas grupėje (pvz., specialistams, kurie tiesiogiai dirba su tiksline grupe, paslaugų valdytojams);
- įsivertinant veiklą, kai kuriamos ar vertinamos paslaugos (pvz., programų kūrėjams, vertintojams);
- kuriant ar atnaujinant kokybės kriterijus (pvz., politikos formuotojams, finansuotojams);
- vertinant veiklos atlikimą (pvz., vertinant profesinio tobulėjimo poreikius).

Standartai gali būti taikomi įvairios trukmės ir pobūdžio prevencinei veiklai (pvz., mokymams, struktūruotoms programoms, gatvės darbuotojų, dirbančių su rizikos grupės asmenimis, veiklai, trumposioms intervencijoms), **aplinkai**, kurioje vykdoma veikla (pvz., mokyklai, bendruomenei, šeimai, pasilinksinimo vietoms, socializacijos centrams), bei **tikslinėms grupėms** (pvz., moksleiviams, jauniems teisėtvarkos pažeidėjams, šeimoms, tautinėms mažumoms). Standartai taikomi priemonėms, kurios skirtos alkoholio, tabako, narkotikų bei kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijai.

Vis dėlto tam tikrais atvejais Standartai yra sunkiau pritaikomi. Standartų taikymas *negali* pakeisti proceso ir rezultatų (poveikio, veiksmingumo) vertinimo. Tad nors Standartai gali padėti pasiekti geresnių vertinimo rezultatų, vis dėlto, siekiant suprasti, ar vykdomos prevencijos priemonės yra veiksmingos, vis tiek būtina atlikti formalų jų vertinimą. Taip pat Standartai mažiau tinkami ir formaliam veiklos į(si)vertinimui, struktūruotiems mokymams, išoriniam akreditavimui ar sprendžiant klausimus dėl finansavimo skyrimo.

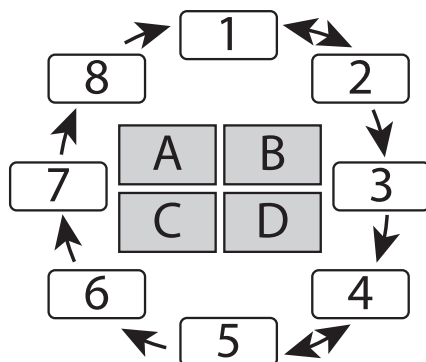
Šiame leidinyje yra glaustai pristatomi visi projekto vykdymo ciklo etapai ir komponentai, pabrėžiama jų svarba ir nauda prevencijos specialistams ir tikslinėms grupėms bei pateikiamos veiklos refleksijos lentelės, skirtos palengvinti pradinį veiklos įsivertinimą, t. y. remiantis Standartais, nustatyti savo dabartinę situaciją bei sritis, kuriose dar reikia tobulėti. Instrukcijos, kaip pildyti veiklos refleksijos lenteles, pateiktos 1 lentelėje.

1 lentelė. Veiklos refleksijos lentelių pildymo instrukcijos

Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma	Esama situacija	Planuojami veiksmai
Šioje skiltyje pateikti pagrindinių standartų komponentų pavadinimai ir santraukos.	Ši veiklos refleksijos lentelės dalis padeda specialistams įvertinti, kiek jų darbas (pvz., profesinis tobulėjimas, vykdomos veiklos, organizavimas, strategija ir kt.) atitinka Standartuose numatytus kokybės požymius. Esamos situacijos įsivertinimas šioje skalėje padės nustatyti sritis, kurias reikia tobulinti, ir, bėgant laikui, stebėti pažangą. „Nepasiekta“ langelį reikėtų žymėti tada, jei nė vienas ar tik labai nedidelė standartų dalis buvo pasiekta, o kategorijos „Visiškai pasiekta“ langelis turėtų būti žymimas tada, jei pasiekti visi standartai (tai gali priklausyti ir nuo konkrečių programos ar organizacijos ypatumų).			Pasirinkimo variantą „Nepritaikoma“ reikėtų žymėti tik nuodugniai apsvarsčius standartų tinkamumą savo darbui. Specialistai turėtų apsvarstyti, kad galbūt standartas yra pritaikomas jų darbui, tiesiog šiuo metu jo pasiekti neįmanoma. Pasirinkus variantą „Nepritaikoma“, skiltyje „Esama situacija“ reikėtų trumpai pakomentuoti, kodėl standarto komponentas buvo įvertintas kaip nepritaikomas (šiuo metu).	Šioje skiltyje reikėtų pakomentuoti vertinimą, aprašyti, kuriuos standartus jau pavyko pasiekti, pateikti vertinimą pagrindžiančius įrodymus (kur įmanoma, nurodant apčiuopiamus įrodymus). Tai suteikia galimybę aiškiai ir atvirai nurodyti, kas jau yra atlikta kokybiškai. Specialistai taip pat turėtų pasinaudoti šia skiltimi pateikdami trūkumus, silpnesnes vietas ir sritis, kurias dar reikia tobulinti (pvz., kurių standartų pasiekti dar nepavyko ir kodėl).	Šioje skiltyje reikėtų išdėstyti veiksmus ir pokyčius, kurie galėtų pagerinti dabartinę veiklą (pvz., programos plano peržiūrėjimas, papildomi darbuotojų mokymai). Siūlomi veiksmai ir pokyčiai turėtų būti realūs, kad veiklos refleksija būtų pritaikoma praktikoje: „Kokių veiksmų galime imtis (kokių pokyčių galime siekti) dabar (ar numatomoje ateityje), siekdami pagerinti vykdomas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemones?“ Visgi gali būti naudinga numatyti ir ilgalaikius veiksmus bei tikslus, kuriuos galima būtų pasiekti ateityje. Tokiu atveju būtų naudinga apsvarstyti ir pasižymėti: kada šie veiksmai, pokyčiai įvyks; kokias suinteresuotąsias šalis reikėtų įtraukti; kokių išteklių prireiks.

Atliekant refleksiją, rekomenduojama remtis išsamiu standartų sąrašu, kuris pateiktas ENNSC vadove. Prieiga internetu: <http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>.

Standartai ir veiklos refleksijos lentelės

Bendrieji aspektai (angl. *cross-cutting considerations*)

Egzistuoja daug pasikartojančių temų, kurios būdingos ne kažkuriam vienam etapui, bet visam projekto vykdymo ciklui. Todėl keturios temos, kurias reikėtų apsvarstyti kiekviename etape, buvo pavaizduotos 1 pav. pateiktos projekto vykdymo ciklo schemos viduryje.

A. Tęstinumas ir finansavimas (angl. *sustainability and funding*)

Programas reikėtų vertinti platesniame prevencinių veiklų kontekste. Svarbu užtikrinti, kad kokybiškas prevencinės veiklos įgyvendinimas tęstųsi kuo ilgiau, ir siekti ilgalaikio poveikio tikslinei grupei. Reikėtų siekti, kad programa tęstųsi net ir pasibaigus pradiniam jos įgyvendinimui ir / ar nutrūkus išoriniam finansavimui. Vis dėlto veiklų tęstinumas priklauso ne tik nuo besitęsiančio finansavimo, bet ir nuo darbuotojų bei suinteresuotųjų šalių įsitraukimo ir ilgalaikių įsipareigojimų tęsti programą. Programos tvarumo, tęstinumo galima siekti ją susiejant su jau esamomis priemonėmis, programomis, paslaugomis (pvz., vaikų informavimas apie neigiamą psichoaktyviųjų medžiagų poveikį ir žalingas vartojimo pasekmes yra įtraukiamas į mokykloje jau dėstomus dalykus, Sveikatos ugdymo bendrąją programą) ir kuriant strategijas, kurios padėtų užtikrinti būtinus išteklius, ypač finansavimą.

B. Komunikacija ir suinteresuotųjų šalių įtraukimas (angl. *communication and stakeholder involvement*)

Suinteresuotosios šalys apima pavienius asmenis, grupes ir organizacijas, kurias domina programos veiklos ir rezultatai ir / ar kurias programa paveiks tiesiogiai arba netiesiogiai, pavyzdžiui, tikslinė grupė, bendruomenė, rėmėjai, kitos organizacijos, dirbančios psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos srityje. Svarbu išskirti suinteresuotąsias šalis, įvertinti jų reikšmę programos įgyvendinimui ir nuspręsti, kaip ir į kuriuos projekto etapus reikėtų jas įtraukti, siekiant sėkmingo programos įgyvendinimo. Tikslinės grupės pritarimas, palaikymas ir sutikimas bendradarbiauti yra būtini kiekvienai programai. Ryšių su bendruomenių lyderiais ar vietos žiniasklaida užmezgimas padeda informuoti visuomenę apie programą. Kitų prevencijos srityje veikiančių institucijų, įstaigų ir organizacijų įtraukimas yra naudingas vienijant pastangas, pasidalijant gerąja patirtimi, kuriant bendrus veiklos planus ir planuojant biudžetą. Komunikacijos strategija padeda į programos įgyvendinimą įtrauktoms grupėms apsikeisti turima informacija.

C. Darbuotojų kompetencijos (angl. *staff development*)

Šį komponentą sudaro trys aspektai: darbuotojų mokymai, tolesnis tobulėjimas ir profesinė bei emocinė parama. Darbuotojams skirtų mokymų poreikis turėtų būti įvertintas dar prieš programos įgyvendinimą ir darbuotojai turėtų būti apmokyti, siekiant, kad jų turimos kompetencijos leistų kokybiškai įgyvendinti programą. Nors šiuose Standartuose ir neskiriamas ypatingas dėmesys profesinių kompetencijų tobulinimui, bet Standartai gali pasitarnauti kuriant darbuotojams skirtų mokymų planus, pabrėžiant reikalingas darbuotojų kompetencijas. Nuolatinis darbuotojų tobulėjimas padeda paskatinti ir išlaikyti juos bei užtikrina, kad darbuotojų žinios ir įgūdžiai būtų atnaujinti. Įgyvendinant programą svarbu darbuotojams suteikti galimybę atlikti savo veiklos refleksiją ir atitinkamai tobulėti.

D. Etika (angl. *ethical drug prevention*)

Nors paprastai psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonės neapima fizinių ar medicininių intervencijų, vis dėlto jos gali paveikti ir pakeisti asmens gyvenimą. Be to, prevencijos priemonės paprastai yra skirtos jauniems asmenims, o atrankinės ir tikslinės prevencijos būna nukreiptos į labiau pažeidžiamus visuomenės narius. Specialistai neturėtų manyti, kad visos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonės yra savaime etiškos ir dalyviams naudingos. Standartai numato šiuos etikos principus prevencijos priemonių vykdymui:

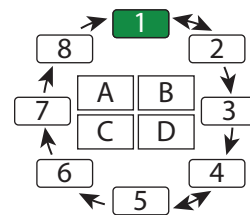
- teisėtas prevencijos priemonių vykdytojo elgesys;
- pagarba dalyvių teisėms ir savarankiškumui;
- reali nauda dalyviams;
- jokios žalos dalyviams;
- teisingos informacijos pateikimas;
- dalyvių sutikimo dalyvauti veiklose gavimas;
- savanoriškas dalyvavimas;
- konfidencialumo užtikrinimas;
- prevencijos priemonių pritaikymas dalyvių poreikiams;
- dalyvių kaip partnerių įtraukimas;
- sveikata ir sauga.

Nors ne visuomet įmanoma laikytis visų etikos principų, bet etika pagrįstas požiūris būtinas kiekviename projekto etape. Todėl turėtų būti rengiami dalyvių teises ginantys protokolai, įvertinami ir, kiek įmanoma, sumažinami galimi pavojai.

Bendrieji aspektai						
Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma	Esama situacija	Planuojami veiksmai
<p>A. Tęstinumas ir finansavimas Programa paremta ilgalaikiu požiūriu į psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją. Tai nėra pavienė, fragmentiška, trumpalaikė iniciatyva. Programa yra nuosekli (tiek programos teoriniai pagrindai, tiek praktinis įgyvendinimas). Siekiama gauti finansavimą iš įvairių šaltinių.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>B. Komunikacija ir suinteresuotųjų šalių įtraukimas Apsvarstytas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kompleksiskumas (psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas – kompleksinė problema, kuri turėtų būti sprendžiama kompleksinėmis priemonėmis bei įtraukiant įvairias suinteresuotąsias šalis). Visos su programa susijusios suinteresuotosios šalys (t. y. tikslinė grupė, kitos įstaigos, organizacijos) yra numatytos ir atitinkamai įtraukiamos dalyvauti, siekiant sėkmingo programos įgyvendinimo. Bendradarbiaujama su kitomis įstaigomis, organizacijomis.</p>	☐	☐	☐	☐		

Bendrieji aspektai (tęsinys)						
Standartai (santrauka)					Esama situacija	Planuojami veiksmai
	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma		
<p>C. Darbuotojų kompetencijos Prieš pradėdant įgyventi programą, užtikrinama, kad darbuotojams pakanka kompetencijų, reikalingų sėkmingam programos įgyvendinimui. Jeigu būtina, atsižvelgiant į mokymo poreikių analizę, organizuojami kokybiški mokymai. Programos įgyvendinimo metu darbuotojams teikiama reikiama parama.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>D. Etika Aptariami, sukuriami etikos principai ir užtikrinamos dalyvių teisės. Programa bus naudinga dalyviams ir nepadarys jiems jokios žalos. Dalyvių duomenys tvarkomi ir naudojami konfidencialiai. Užtikrinamas dalyvių ir darbuotojų fizinis saugumas.</p>	☐	☐	☐	☐		

1 etapas. Poreikių vertinimas (angl. *needs assessment*)

Prieš pradėdant planuoti prevencijos priemones, svarbu išsiaiškinti su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija susijusius poreikius, jų mastą, galimas šių poreikių priežastis ir jiems įtaką darančius veiksnius. Tai leidžia užtikrinti, kad priemonės bus skirtos būtent tiems poreikiams patenkinti.

Išskiriami šie poreikiai:

- politikos poreikiai;
- (bendrieji) bendruomenės poreikiai;
- poreikiai, susiję su vykdomų prevencijos priemonių trūkumu;
- (specifiniai, konkretūs) tikslinės grupės poreikiai.

1.1. Psichoaktyviųjų medžiagų paklausos ir pasiūlos mažinimo politikos ir teisės aktų išmanymas (angl. *knowing drug-related policy and legislation*)

Visa prevencinė veikla turėtų atitikti psichoaktyviųjų medžiagų paklausos ir pasiūlos mažinimo politiką ir galiojančius teisės aktus. Darbuotojai turi išmanyti ir vykdyti veiklą vadovaudamiesi psichoaktyviųjų medžiagų paklausos ir pasiūlos mažinimo politika ir galiojančiais savivaldybės, nacionaliniais ir / ar tarptautiniais teisės aktais. Jei programa siekiama patenkinti poreikius, kurie nėra dabartinės politikos prioritetas, programa vis tiek turėtų atitikti nacionalinėse ir tarptautinėse strategijose išskirtus psichoaktyviųjų medžiagų paklausos ir pasiūlos mažinimo tikslus. Jei įmanoma, reikėtų apsvarstyti ir kitus psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos standartus bei rekomendacijas.

1.2. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir bendruomenės poreikių vertinimas (angl. *assessing drug use and community needs*)

Antrasis šio etapo komponentas nurodo esamos situacijos (psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo) bendrojoje populiacijoje ar konkrečiose grupėse vertinimo reikalavimus. Planuojant prevencijos priemones, nepakanka pasikliauti prielaidomis ar požiūriais. Prevencijos programos turi būti formuojamos remiantis empirinių tyrimų duomenimis. Įvertinimui galima panaudoti kiekybinius ir / ar kokybinius tyrimo metodus. Reikėtų remtis jau esamais duomenimis, jei dabartinę situaciją atitinkantys ir kokybiški duomenys yra prieinami (pvz., Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento metiniuose pranešimuose ar interneto svetainėje teikiamais duomenimis). Taip pat reikėtų įvertinti tokias svarbias problemas, kaip skurdas ir nelygybė. Vieno poreikių vertinimo rezultatų gali pakakti pagrįsti kelių skirtingu metu vykdomų prevencijos priemonių poreikį, bet svarbu užtikrinti, kad duomenys nebūtų pasenę. Savivaldybių narkotikų kontrolės komisijos gali vaidinti svarbų vaidmenį siekiant šių standartų.

1.3. Poreikių aprašymas – prevencijos priemonių pagrindimas (angl. *describing the need – justifying the intervention*)

Bendruomenės poreikių įvertinimo rezultatai yra aprašomi ir analizuojami siekiant pagrįsti prevencijos priemonių svarbą. Reikėtų atkreipti dėmesį į bendruomenės nuomonę, ar programa bus jai aktuali. Dėmesio sutelkimas ne į problemas, o į poreikius gali padėti pritraukti suinteresuotąsias šalis, kurios, priešingu atveju, gali jaustis stigmatizuojamos ar kritikuojamos. Taip pat reikėtų išanalizuoti jau vykdytas prevencijos programas, siekiant geriau suprasti, kaip planuojama programa galėtų papildyti esamas veiklas.

1.4. Tikslinės grupės parinkimas ir analizė (angl. *understanding the target population*)

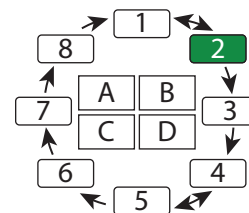
Tęsiant poreikių įvertinimą, reikėtų surinkti išsamius duomenis apie numatytą tikslinę grupę, pavyzdžiui, informaciją apie rizikos ir apsauginius veiksnius, tikslinės grupės kultūrą ir kasdienybę. Geras tikslinės grupės poreikių, gyvenimo būdo ir sąlygų supratimas yra būtina veiksmingos, atsiperkančios ir etiškos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos sąlyga. Esant galimybei, apsvaistoma ne tik pagrindinė tikslinė grupė (pvz., jaunimas, kuriam gresia didesnė psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo tikimybė), bet ir tarpinė grupė (pvz., tėvai, mokytojai), kuriai taip pat bus skirtos prevencijos priemonės, nors jai ir nebūdinga didesnė psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo rizika.

Šis etapas gali būti atliekamas prieš, tuo pačiu metu arba po išteklių vertinimo (2 etapo).

1. Poreikių vertinimas					Esama situacija	Planuojami veiksmai
Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma		
1.1. Psichoaktyviųjų medžiagų paklausos ir pasiūlos mažinimo politikos ir teisės aktų išmanymas Žinių apie psichoaktyviųjų medžiagų paklausos ir pasiūlos mažinimo politiką ir susijusius teisės aktus pakanka tinkamam programos įgyvendinimui. Programa atitinka vietos, savivaldybės, nacionalinius ir / ar tarptautinius prioritetus, strategijas ir politiką.	☐	☐	☐	☐		

1. Poreikių vertinimas					Esama situacija	Planuojami veiksmai
Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma		
<p>1.2. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir bendruomenės poreikių vertinimas</p> <p>Atliekamas bendruomenės poreikių (arba aplinkos, kurioje programa bus vykdoma) vertinimas. Surenkama išsami ir įvairiapusė informacija apie psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą tikslinėse grupėse. Vertinimui pagal galimybes panaudojamos turimos epidemiologinės žinios bei laikomasi tyrimų etikos principų.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>1.3. Poreikių aprašymas – prevencijos priemonių pagrindimas</p> <p>Prevencijos priemonių poreikis yra pagrįstas. Remiantis atliktu psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir bendruomenės poreikių vertinimu yra aprašomi pagrindiniai poreikių aspektai. Taip pat apsvairstoma galima ateities situacija, jeigu planuojamos prevencijos priemonės nebus vykdomos. Apsvarstomi jau vykdomų veiklų trūkumai.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>1.4. Tikslinės grupės parinkimas ir analizė</p> <p>Tikslinė grupė yra pasirenkama pagal poreikių vertinimo rezultatus. Vertinant poreikius, analizuojami tikslinės grupės kultūros ypatumai ir požiūris į psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą.</p>	☐	☐	☐	☐		

2 etapas. Išteklių vertinimas (angl. *resource assessment*)

Programa planuojama atsižvelgiant ne tik į tikslinės grupės poreikius (žr. 1 etapą), bet ir į galimus išteklius. Poreikių vertinimas (žr. 1 etapą) padeda išsikelti galimus programos siekius, tikslus, o išteklių vertinimas padeda suprasti, ar jų verta siekti ir kaip galima būtų juos pasiekti. Išteklių įvertinimas padės nuspręsti dėl galimo realaus programos pobūdžio ir apimties.

2.1. Tikslinės grupės ir bendruomenės išteklių vertinimas (angl. *assessing target population and community resources*)

Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programos gali būti sėkmingos tik tuomet, kai tikslinė grupė, bendruomenė ir kitos suinteresuotosios šalys yra pasiruošusios įsitraukti, pavyzdžiui, gali ir nori dalyvauti ar palaikyti programos įgyvendinimą. Suinteresuotosios šalys gali turėti išteklių, kuriuos galima būtų panaudoti įgyvendinant programos priemones (pvz., ryšiai, įgūdžiai). Šio komponento standartai numato, kaip reikėtų vertinti ir apsvarstyti, kas palaikys programą, o kas nepritars ar priešinsis jos įgyvendinimui, taip pat kokiais ištekliais galėtų prisidėti svarbios suinteresuotosios šalys.

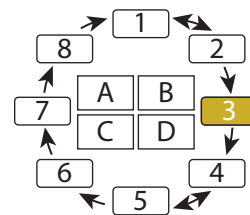
2.2. Vidinių išteklių ir pajėgumų vertinimas (angl. *assessing internal capacities*)

Programą vykdyti įmanoma tik tuomet, jei jos apimtis atitinka turimus finansinius, žmogiškuosius ir kitus išteklius. Vidinių išteklių ir pajėgumų vertinimo tikslas yra gauti daugiau informacijos, reikalingos programai planuoti, todėl tai neprivalo būti išorinės organizacijos atliekamas formalus vertinimas, bet gali būti tiesiog neformali diskusija tarp darbuotojų, kuri padėtų atpažinti programą įgyvendinančios organizacijos stipriąsias ir silpnąsias puses išteklių atžvilgiu ir pan.

Šis etapas gali būti atliekamas prieš, tuo pačiu metu arba po poreikių vertinimo (1 etapas).

2. Išteklių vertinimas						
Standartai (santrauka)					Esama situacija	Planuojami veiksmai
	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma		
<p>2.1. Tikslinės grupės ir bendruomenės išteklių vertinimas</p> <p>Apsvarstomi galimi nepritariamo programai bei programos palaikymo šaltiniai, taip pat būdai, kaip užsitikrinti paramą. Vertinamos tikslinės grupės bei kitų suinteresuotųjų šalių galimybės dalyvauti programoje.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>2.2. Vidinių išteklių ir pajėgumų vertinimas</p> <p>Vertinami vidiniai ištekliai ir pajėgumai (pvz., žmogiškieji, technologijų, finansiniai ištekliai). Vertinant atsižvelgiama į turimų išteklių galimybes, panaudojimą šiuo metu ir ateityje.</p>	☐	☐	☐	☐		

3 etapas. Programos kūrimas (angl. *programme formulation*)

Kuriant programą, apibrėžiamas programos turinys, struktūra, ir tai leidžia tikslingai, detaliai, nuosekliai ir realiai planuoti veiklą (žr. 4 etapą). Pagrindinės programos dalys turėtų būti aiškiai apibrėžtos ir paremtos tikslinės grupės poreikių (žr. 1 etapą) bei turimų išteklių vertinimu (žr. 2 etapą).

3.1. Tikslinės grupės apibrėžimas ir apibūdinimas (angl. *defining the target population*)

Tinkamai apibrėžus tikslinę grupę, užtikrinama, kad prevencijos priemonės bus skirtos tikrai tiems asmenims, kuriems jų reikia. Tikslinę grupę gali sudaryti pavieniai asmenys, grupės, namų ūkiai, organizacijos, bendruomenės ir / ar kiti vienetai, jei tik juos įmanoma išskirti ir tiksliai apibrėžti. Kai kuriose programose reikės atskirti pagrindinę tikslinę grupę (pvz., jaunimą, kuriam gresia didelė psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir priklausomybės rizika) nuo tarpinės grupės (pvz., šių jaunų žmonių tėvų, mokytojų, draugų). Apibrėžimas turėtų būti konkretus ir atitikti programos apimtį. Pavyzdžiui, verta apsvarstyti, ar tikrai pavyks pasiekti tikslinę grupę.

3.2. Teorinis pagrindimas (angl. *using a theoretical model*)

Teorinis modelis – tai visuma susijusių prielaidų, kurios paaiškina, kaip ir kodėl prevencijos priemonės turėtų teigiamai paveikti tikslinę grupę. Jei remiamasi teoriniu modeliu, kuris tinkamas konkrečiam programos kontekstui, padidėja tikimybė, kad išsikelti uždaviniai bus sėkmingai įgyvendinti. Pasinaudojus teoriniu modeliu, galima išskirti svarbius tarpinius veiksnius, turinčius įtakos su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu susijusiam elgesiui (pvz., ketinimus vartoti psichoaktyvias medžiagas, įsitikinimus apie psichoaktyvias medžiagas, jų poveikį ir pasekmes), ir išsikelti teoriškai pagrįstus ir įgyvendinamus tikslus bei uždavinius. Visos prevencijos priemonės (ypač naujai sukurtos) turėtų būti pagrįstos pripažintais teoriniais modeliais.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento leidinyje „Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija: samprata ir modeliai“ (2013) yra apžvelgiamos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonės pagrindžiančios teorijos ir modeliai, jų privalumai ir trūkumai, veiksmingos, moksliniais įrodymais grįstos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programos (http://old.ntakd.lt/files/prevencija/PM_vartojimo_prevencija.pdf).

3.3. Siekių, tikslų ir uždavinių išsikėlimas (angl. *defining aims, goals, and objectives*)

Neišsikėlus aiškių siekių, tikslų ir uždavinių, gresia didelė rizika vykdyti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos veiklą vien dėl jos pačios, o ne dėl naudos tikslinei grupei. Standartuose yra naudojama hierarchinė siekių, tikslų ir uždavinių struktūra:

- **Siekiai** (angl. *aims*) žymi programos ilgalaikę kryptį, bendrą idėją ar ketinimą. Jie nebūtinai pasiekiami vykdant konkrečią prevencijos priemonę, bet suteikia strateginę kryptį šioms priemonėms (pvz., padėti dalyviams gyventi sveikiau). Pavyzdžiui, ilgalaikiai siekiai gali būti pasiekti prabėgus keleriems metams po prevencijos priemonių įgyvendinimo arba šios priemonės gali tik iš dalies prisidėti prie bendro siekio. Todėl tam, kad programą būtų galima įgyvendinti ir vertinti, būtina išsikelti dar ir programos tikslus bei uždavinius.
- **Tikslai** (angl. *goals*) yra aiškiai ir trumpai išdėstytos laukiamos programos pasekmės (dalyvių elgesio pokyčiai), kurios bus pasiektos programos pabaigoje (pvz., padaugės dalyvių, kurie mes rūkyti). Programos tikslai yra konkretesni ir lengviau pasiekiami nei siekiai. Pavyzdžiui, kiekvienas programos tikslas gali būti susijęs su skirtingu programos siekio aspektu.
- **Uždaviniai** (angl. *objectives*) nusako iš karto arba veiklos eigoje pasireiškiančius pokyčius (dalyvių žinių, įgūdžių, elgesio), kurie būtini norint pasiekti galutinį tikslą (pvz., pagerėję programos dalyvių socialiniai, streso valdymo įgūdžiai).
- **Priemonės** (angl. *operational objectives*) yra veiklos, kurios būtinos norint pasiekti tikslus ir įgyvendinti išsikeltus uždavinius (pvz., pagalbos metantiems rūkyti užsiėmimai).

Standartų vadovo 120 psl. yra pateikta schema, vaizduojanti ryšius tarp siekių, tikslų ir uždavinių, bei daugiau informacijos apie skirtumus tarp konkrečių uždavinių (susitelkimo į žinių, įgūdžių, elgesio pokyčius) ir priemonių (susitelkimo į veiklas).

3.4. Aplinkos apibrėžimas ir apibūdinimas (angl. *defining the setting*)

Tai socialinė ir / ar fizinė aplinka, kurioje vykdomos prevencijos priemonės, pavyzdžiui, šeima, mokykla, darbovietė, naktinis klubas, bendruomenė. Poreikių vertinimas leidžia išskirti svarbias aplinkas, bet pasirinkant aplinką būtina apsvarstyti ir praktinius aspektus (pvz., prieinamumą, bendradarbiavimo būtinybę bei galimybes ir pan.). Aiškus aplinkos apibrėžimas yra būtinas, kad suinteresuotosios šalys galėtų suprasti, kur ir kaip prevencijos priemonės bus vykdomos.

3.5. Veiksmingumo, gerosios patirties įrodymai (angl. *referring to evidence of effectiveness*)

Planuojant prevencijos priemones, svarbu aiškiai suprasti ir pasinaudoti jau esamomis žiniomis ir įrodymais, kokios prevencijos priemonės yra veiksmingos. Reikėtų atsižvelgti į jau pasiektus ir įrodytus kitų vykdytų prevencijos programų ir / ar priemonių rezultatus (gerosios patirties pavyzdžius), kurie yra svarbūs ir susiję su planuojama vykdyti programa, bei juos pabrėžti. Jei veiksmingumo įrodymai neprieinami, juos galima pakeisti specialistų ar suinteresuotųjų šalių sukauptos patirties ir žinių aprašymu, tačiau šiuos duomenis reikėtų atsargiai vertinti, (pvz., visuotinumas, pritaikomumas).

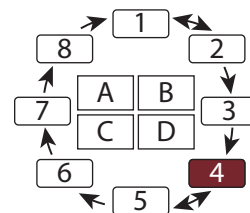
3.6. Terminų numatymas (angl. *determining the timeline*)

Realus, nuoseklus ir detalus užduotims atlikti skirtų laiko terminų nustatymas yra privalomas planuojant ir įgyvendinant programą, kad darbuotojai galėtų sekti ir koordinuoti savo veiklas ir vykdomas priemones. Tai apima priemonių vykdymo plano sudarymą ir galutinių terminų numatymą. Siekiant tikslumo, numatyti terminai gali būti atnaujinami programos įgyvendinimo laikotarpiu.

3. Programos kūrimas						
Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma	Esama situacija	Planuojami veiksmai
	☐	☐	☐	☐		
3.1. Tikslinės grupės apibrėžimas ir apibūdinimas Apibūdinama programos tikslinė grupė ar grupės. Pasirinktą tikslinę grupę turi būti įmanoma pasiekti.	☐	☐	☐	☐		
3.2. Teorinis pagrindimas Programa paremta įrodymais pagrįstu teoriniu modeliu, kuris padeda geriau suprasti specifinius poreikius, susijusius su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija, ir paaiškina, kaip įmanoma pakeisti tikslinės grupės elgesį.	☐	☐	☐	☐		
3.3. Siekių, tikslų ir uždavinių išsikėlimas Aišku, kam mėginama „užkirsti kelią“ (pvz., kokiems psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ypatumams?). Programos siekiai, tikslai ir uždaviniai yra aiškūs, logiškai susiję, paremti poreikių vertinimo rezultatais. Programos siekiai, tikslai ir uždaviniai yra etiški ir naudingi tikslinei grupei. Tikslai ir uždaviniai yra konkretūs ir realūs.	☐	☐	☐	☐		

3. Programos kūrimas (tęsinys)						
Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma	Esama situacija	Planuojami veiksmai
<p>3.4. Aplinkos apibrėžimas ir apibūdinimas Apibūdinama aplinka, kurioje vyks veiklos. Numatyta aplinka atitinka siekius, tikslus ir uždavinius, prieinamus išteklius ir galimai leis pasiekti pageidaujamus pokyčius. Įvertinama bendradarbiavimo būtinybė, įgyvendinant programą šioje aplinkoje.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>3.5. Veiksmingumo įrodymai Pasitelkiamos mokslinės literatūros apžvalgos ir / ar svarbūs leidiniai, kuriuose pateikta informacija, susijusi su planuojama programa. Naudojama informacija yra kokybiška ir susijusi su programa. Rengiant programą, atsižvelgiama į svarbiausius rezultatus, faktus.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>3.6. Terminų numatymas Programos terminai yra realūs, aiškūs ir nuoseklūs. Planuojami veiklų terminai, trukmės ir dažnumas yra tinkami programai įgyvendinti.</p>	☐	☐	☐	☐		

4 etapas. Prevencijos priemonių planavimas (angl. *intervention design*)

Prevencijos priemonių turinys paprastai yra specifinis (tai priklauso nuo tikslinės grupės poreikių, programos siekių, tikslų ir kitų veiksnių) ir dažniausiai yra paremtas ne kokybės standartais, o gairėmis, rekomendacijomis. Vis dėlto esama ir bendresnių prevencijos priemonių planavimo aspektų. Šie standartai padeda kuriant naujas priemones ir pasirenkant bei adaptuojant jau esamas. Planuojant prevencijos priemones, reikėtų apsvarstyti ir būsimų priemonių vykdymo vertinimo reikalavimus.

4.1. Planuojamų prevencijos priemonių kokybės ir veiksmingumo siekimas (angl. *designing for quality and effectiveness*)

Apsvarsčius prevencijos priemonių kertinius aspektus, reikėtų šias priemones detalizuoti. Norint pasiekti tikslus ir uždavinius, svarbu planuoti įrodymais pagrįstas veiklas, kurios dalyviams būtų patrauklios, įtraukiančios, įdomios ir prasmingos. Prevencijos priemonės turėtų būti suplanuotos kaip logiška veiklų seka, atspindinti veiklų eigoje vykstančią dalyvių pažangą. Konsultavimasis dėl anksčiau įgyvendintų programų gali padėti išvengti veiklų, kurių veiksmingumas praetyje nepasitvirtino ar kurios gali turėti neigiamą poveikį.

Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo prevencijos biuro (angl. *United Nations Office On Drugs and Crime – UNODC*) išleistuose Tarptautiniuose narkotikų vartojimo prevencijos standartuose (angl. *International Standards on Drug Use Prevention*) pateiktos veiksmingos vaikų, paauglių ir suaugusiųjų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonės ir politikos aspektai (<http://www.unodc.org/unodc/en/prevention/prevention-standards.html>).

4.2. Jei pasirenkamos jau vykdomos / vykdytos prevencijos priemonės (angl. *if selecting an existing intervention*)

Prieš kuriant naujas prevencijos priemones, reikėtų patikrinti, ar nėra jau sukurtų tinkamų prevencijos priemonių (įdiegtų praktikoje ar pateiktų vadovuose, metodiniuose ar informaciniuose leidiniuose). Nusprendus vykdyti jau esamas / taikytas prevencijos priemones, verta apsvarstyti keletą veiksnių, pavyzdžiui, priemonių tinkamumą konkrečioms programos sąlygoms ir finansinius išteklius, reikalingus programai įsigyti (jei programa nėra nemokama) ir įgyvendinti. Tuomet pasirinktos prevencijos priemonės adaptuojamos specifiniam programos kontekstui. Adaptavimas apima atidžius, sąmoningus ir planuotus prevencijos priemonių pakeitimus, atliktus dar prieš jų įgyvendinimą, siekiant užtikrinti jų tinkamumą konkrečioms programos vykdymo sąlygoms (pvz., tikslinės grupės poreikiams) ir išlaikyti ar padidinti programos veiksmingumą.

4.3. Prevencijos priemonių pritaikymas tikslinei grupei (angl. *tailoring the intervention to the target population*)

Prevencijos priemonės turi būti pritaikytos tikslinei grupei, remiantis poreikių vertinimo duomenimis ir nepriklausomai nuo to, ar priemonės buvo naujai sukurtos, ar buvo adaptuotos jau esamos priemonės. Pritaikant prevencijos priemones tikslinei grupei, labai svarbus darbuotojų noras ir gebėjimas suprasti tikslinės grupės kultūros reikšmingumą, vertinti kultūrinę įvairovę, veiksmingai patenkinti su kultūra susijusius poreikius bei apsvarstyti kultūros reikšmę įvairiems psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos aspektams. Jei pasirenkamos jau vykdomos prevencijos priemonės, jų pritaikymas gali būti adaptavimo proceso dalis. Priemonių planas turi būti lankstus, kad įgyvendinant šias priemones praktikoje būtų galima jas pritaikyti nenukrypstant nuo numatyto priemonių vykdymo plano.

4.4. Jei planuojama atlikti galutinį vertinimą (angl. *if planning final evaluations*)

Stebėseną ir galutinį proceso bei rezultatų (pasekmių, poveikio) vertinimą taip pat reikėtų planuoti šiame etape. Programos rezultatų vertinimas leidžia nustatyti, ar buvo pasiekti programos tikslai ir uždaviniai, o proceso vertinimas padeda suprasti, kaip jie buvo pasiekti ar kodėl jų nepavyko pasiekti. Programą vertinančių darbuotojų komanda turėtų pasirinkti tinkamą programos vertinimo metodą ir išskirti vertinimo rodiklius, atsižvelgiant į tikslus ir uždavinius. Reikėtų nuspręsti, kokie duomenys bus renkami ir kaip jie bus renkami (pvz., apibrėžti tikslų laikotarpį ir duomenų rinkimo priemones, instrumentus). Jei planuojama atlikti programos rezultatų vertinimą, reikėtų nuspręsti ir dėl tyrimo metodo.

Standartų vadove pateikta daugiau informacijos apie programos proceso ir rezultatų vertinimą, duomenų rinkimo apsvarstymą bei vertinimo kriterijų ir rodiklių suformulavimą, remiantis konkrečiais tikslais ir uždaviniais. Atkreipkite dėmesį ir į 7 etapo (galutinio vertinimo) standartus (205 psl.).

Šis etapas gali būti atliekamas tuo pačiu metu kaip ir išteklių sutelkimas ir valdymas (5 etapas).

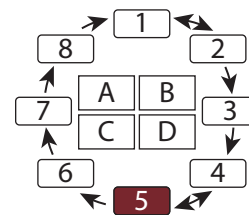
4. Prevencijos priemonių planavimas						
Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma	Esama situacija	Planuojami veiksmai
<p>4.1. Planuojamų prevencijos priemonių kokybės ir veiksmingumo siekimas</p> <p>Planuojant prevencijos priemones, remiamasi teoriniu modeliu, gerą patirtimi ir veiksmingumo įrodymais. Programa grindžiama pozityviu ryšiu su dalyviais, pripažįstant jų patirtį ir gerbiant skirtumus. Apsibrėžiama, kada programą bus galima laikyti (sėkmingai) užbaigta (pvz., pasiekus tikslus, įteikus dalyvio pažymėjimus).</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>4.2. Jei pasirenkamos jau vykdomos prevencijos priemonės</p> <p>Apsvarstomi jau vykdomų prevencijos priemonių privalumai ir trūkumai, taip pat pusiausvyrą tarp priemonių adaptavimo, patikimumo ir tinkamumo. Įvertinamas pasirinktų vykdyti prevencijos priemonių tinkamumas vietos sąlygoms. Pasirinktos prevencijos priemonės yra adaptuojamos gerai apgalvojant ir pagrindžiant, o pakeitimai yra aiškiai nurodomi. Pripažįstami ir nurodomi pasirinktų vykdyti prevencijos priemonių kūrėjai.</p>	☐	☐	☐	☐		

4. Prevencijos priemonių planavimas (tęsinys)						
Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma	Esama situacija	Planuojami veiksmai
<p>4.3. Prevencijos priemonių pritaikymas tikslinei grupei Programa yra tinkama jos specifinėms sąlygoms (pvz., tikslinės grupės ypatumams), o jeigu reikia, atitinkamai pritaikoma. Programos ypatumai, kuriuos gali tekti pritaikyti: kalba, veiklos, pateikiama informacija, laikas, dalyvių skaičius.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>4.4. Jei planuojama atlikti galutinį vertinimą Vertinimas yra laikomas sudėtine ir svarbia dalimi siekiant užtikrinti programos kokybę. Nusprendžiama, koks vertinimas labiausiai tinka pasirinktoms prevencijos priemonėms, numatomi aktualūs vertinimo rodikliai, apibūdinamas duomenų rinkimo procesas.</p>	☐	☐	☐	☐		

5 etapas.

Išteklių sutelkimas ir valdymas

(angl. *management and mobilisation of resources*)

Prevencijos priemonių įgyvendinimui užtikrinti yra būtinas geras projekto valdymas bei detalus planavimas. Planuojant prevencijos priemones, būtina apsvarstyti ir vadybinius, organizacinius bei praktinius aspektus. Tam, kad programą būtų galima pradėti įgyvendinti, reikia užtikrinti turimų išteklių prieinamumą, galimybę juos panaudoti ir įvertinti naujų išteklių poreikį. Projektų vadybos informaciniuose vadovuose galima rasti nemažai detalios informacijos apie projektų planavimą ir vadybą.

5.1. Programos plano parengimas

(angl. *planning the programme – illustrating the project plan*)

Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa apima ne tik veiklos priemones, bet ir tyrimus (pvz., poreikių vertinimą) bei valdymą (pvz., projekto vadybą, lėšas, darbo komandos mokymus, dalyvių įtraukimą, informacijos sklaidą ir kt.). Detalus planavimas padeda užtikrinti visų šių aspektų tinkamą koordinavimą ir sistemingą pasiruošimą prevencijos priemonių įgyvendinimui. Programos plane reikia aprašyti visas užduotis ir procedūras, kurios būtinos sėkmingam jos įgyvendinimui. Programos planas suteikia pagrindą programos įgyvendinimui ir padeda darbuotojams dirbti išvien siekiant išsikeltų tikslų. Vėlesniuose etapuose programos planas padeda įvertinti, ar programa yra įgyvendinama taip, kaip planuota, ir ar nereikia atlikti kokių nors pakeitimų.

Programos plane turėtų atsispindėti ir susisiekti pagrindiniai programos elementai: tikslinės grupės poreikiai, tikslai ir uždaviniai, teorinis modelis, vertinimo kriterijai ir rodikliai, veiklos ir jų rezultatai (pasekmės, poveikis). ENNSC parengtame Prevencijos ir vertinimo išteklių rinkinyje (angl. *Prevention and Evaluation Resources Kit – PERK*) pateikta daug pavyzdžių, kaip tai atlikti (<http://www.emcdda.europa.eu/publications/perk>).

5.2. Finansų planavimas (angl. *planning financial requirements*)

Siekiant geriau suprasti turimus ir būtinus išteklius, svarbu apibrėžti programos finansinius poreikius (išlaidas) ir galimybes (biudžetą). Išlaidos turi neviršyti turimo (ar būsimo) programos biudžeto. Jei išteklių trūksta, finansų planavimas padės išsiaiškinti, koks papildomas finansavimas bus reikalingas arba kaip reikėtų keisti programos planą.

5.3. Darbo komandos sukūrimas (angl. *setting up the team*)

Komandą sudaro žmonės, dirbantys su programa (pvz., jai vadovaujantys, ją vykduojantys, vertinantys). Komandos narius (taip pat ir savanorius) reikėtų pasirinkti atsižvelgiant į teisinius reikalavimus ir programos ypatumus. Vaidmenis ir atsakomybes reikėtų paskirstyti taip, kad būtų užtikrinta, jog visos būtinos užduotys yra paskirtos vykdyti konkrečiam komandos nariui ir jas vykdys kompetentingi (turintys reikiamą kvalifikaciją ir / ar patirtį) asmenys. Daugiau informacijos apie darbuotojų kompetencijas pateikta šio leidinio 12 psl. (žr. C. *Darbuotojų kompetencijos*).

5.4. Dalyvių įtraukimas ir išlaikymas (angl. *recruiting and retaining participants*)

Dalyvių įtraukimas apima asmenų iš numatytos tikslinės grupės pasirinkimą, jų informavimą apie programą, pakvietimą dalyvauti, priėmimą ir užtikrinimą, kad jie pradės dalyvauti programoje (pvz., atvyks į pirmąjį užsiėmimą). Dalyviai turėtų būti atrinkti iš apibrėžtos tikslinės grupės, taikant metodologiškai tinkamus ir etiškus būdus. Tuo tarpu dalyvių išlaikymas reiškia užtikrinimą, kad jie dalyvaus programoje iki pabaigos ir / ar tol, kol programos tikslai bus pasiekti (gali būti pasirinktas tinkamiausias variantas). Tai ypač aktualu, kai į programą reikia įtraukti tikslinės grupės atstovus ilgalaikiam dalyvavimui. Svarbu atpažinti ir laiku pašalinti dalyvauti programoje trukdančius veiksnius, kad dalyviai galėtų išbūti ir užbaigti visą programą.

5.5. Programos medžiagos paruošimas (angl. *preparing programme materials*)

Reikia apsvarstyti technines ir informacines priemones, kurios būtinos programos įgyvendinimui: prevencijos priemonių medžiagą, stebėsenos ir vertinimo priemones, techninę aparatūrą, fizinę aplinką (pvz., patogumus) ir kt. Tai leidžia galutinai užbaigti finansinių išteklių planavimą ir imtis veiksmų, būtinų reikiamoms priemonėms užsitikrinti. Jei naudojama informacinė, metodinė medžiaga (pvz., vadovai, vaizdinė medžiaga, interneto svetainės), ji turi būti kokybiška ir pritaikyta numatytai tikslinei grupei.

5.6. Programos aprašymas (angl. *providing a programme description*)

Programa yra aprašoma siekiant suteikti aiškią ir reikalingą informaciją suinteresuotosioms šalims (pvz., tikslinei grupei, rėmėjams, besidomintiems specialistams) prieš programai prasidedant ir / ar kol ji tęsiasi. Prevencijos priemonės turi būti aprašytos detalai, bet detalumas turi priklausyti ir nuo programos apimties bei suinteresuotosios šalies, kuriai skirtas šis aprašymas, ypatumų. Jei aprašymo paskirtis yra įtraukti dalyvius, būtina skirti daugiau dėmesio aprašant galimą riziką ir naudą programos dalyviams. Programos aprašymas skiriasi nuo projekto plano (vidinio įrankio, kuriuo vadovaujasi įgyvendinant programą) ir nuo galutinės ataskaitos (kuri apibendrina programą, jos rezultatus šiai pasibaigus).

Šis etapas gali būti atliekamas tuo pačiu metu kaip ir prevencijos priemonių planavimas (4 etapas).

5. Išteklių sutelkimas ir valdymas

Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma	Esama situacija	Planuojami veiksmai
<p>5.1. Programos plano parengimas Skiriama laiko sistemingam programos planavimui. Rašytiniame programos plane numatomi pagrindiniai programos elementai ir veiklos. Parengiami nenumatytų atvejų planai.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>5.2. Finansinių išteklių planavimas Pateikiama aiški ir reali programos išlaidų sąmata. Numatomas konkretus biudžetas, kuris tinkamas programai įgyvendinti. Išlaidos yra susietos su numatomu biudžetu. Finansų valdymas vykdomas laikantis teisės aktų reikalavimų.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>5.3. Darbo komandos sukūrimas Numatomi sėkmingam programos įgyvendinimui reikalingi darbuotojai (pasiškirstomos pareigos, numatomas darbuotojų skaičius ir kt.). Darbuotojų komandos sudėtis ir kompetencijos yra tinkamos programai įgyvendinti. Numatoma darbuotojų atrankos ir valdymo tvarka.</p>	☐	☐	☐	☐		

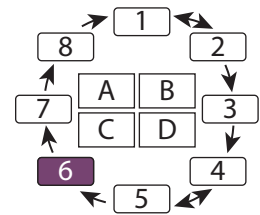
5. Išteklių sutelkimas ir valdymas (tęsinys)

Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma	Esama situacija	Planuojami veiksmai
<p>5.4. Dalyvių įtraukimas ir išlaikymas Aiškiai numatyta, kaip tikslinės grupės asmenys bus pritraukti dalyvauti programoje ir kokie įtraukimo metodai bus taikomi. Siekiant kuo geresnio dalyvių įtraukimo ir išlaikymo programoje, taikomos konkrečios priemonės.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>5.5. Programos medžiagos paruošimas Nurodoma, kokios prevencijos priemonės yra reikalingos programos įgyvendinimui. Jei naudojama informacinė medžiaga, joje pateikta informacija turi būti paremta faktais, objektyvi ir kokybiška.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>5.6. Programos aprašymas Parengiamas rašytinis aiškus programos aprašymas, kuris turi būti prieinamas (bent iš dalies) atitinkamoms suinteresuotosioms šalims (pvz., dalyviams). Aprašyme pateikiami svarbiausi programos aspektai, atkreipiant dėmesį į galimą poveikį dalyviams.</p>	☐	☐	☐	☐		

6 etapas.

Vykdymas ir stebėseną

(angl. *delivery and monitoring*)

Šiame etape yra praktiškai įgyvendinami ankstesniuose etapuose parengti programos planai. Įgyvendinant programą, labai svarbu išlaikyti pusiausvyrą tarp tikslumo (pvz., nuoseklus projekto plano laikymosi) ir lankstumo (pvz., atsižvelgimo į nenumatytus veiksnius, naujoves). Šio etapo komponentai nurodo, kaip susitelkiant į įgyvendinimo kokybę ir pažangą pasiekti šią pusiausvyrą ir atlikti programos pakeitimus (kurie tinkamai kontroliuojami), siekiant ją pagerinti.

6.1. Jei vykdomos bandomosios prevencijos priemonės (angl. *if conducting a pilot intervention*)

Tam tikrais atvejais (pvz., pasirinkus vykdyti naujai sukurtas prevencijos priemones ar mėginant nacionaliniu mastu vykdyti prevencijos priemones, kurios prieš tai buvo įgyvendintos tik vietos lygmenyje) prevencijos priemonės pirmiausia reikia išbandyti su mažesniu dalyvių skaičiumi. Tai leidžia išvengti galimas praktines problemas ir kitas silpnąsias vietas, kurios liko nepastebėtos planuojant priemones ir kurių sprendimas gali pareikalauti didelių išteklių, jei programos įgyvendinimas jau bus įsibėgėjęs. Bandomosios (angl. *pilot*) prevencijos priemonės (ar bandomasis tyrimas) apima programos priemonių išmėginimą su nedidele dalyvių imtimi (ar mažesnėje teritorijoje) ir jų vertinimą (tyrimą, atliekamą prieš visos apimties programos įgyvendinimą). Bandomojo tyrimo metu atliekamas proceso ir rezultatų duomenų rinkimas bei vertinimas. Bandomojo tyrimo rezultatai suteikia galimybę programos kūrėjams patobulinti suplanuotas priemones prieš pradėdant įgyvendinti programą.

6.2. Prevencijos priemonių įgyvendinimas (angl. *implementing the intervention*)

Turint pakankamai įrodymų, kad planuojamos prevencijos priemonės bus veiksmingos, įvykdomos ir etiškos, jas galima pradėti įgyvendinti. Programos priemonės turi būti įgyvendinamos vadovaujantis programos planu, bet tai nereiškia, kad jo turi būti griežtai laikomasi. Siekiant palengvinti būsimą programos vertinimą ir ataskaitos rengimą, programos įgyvendinimą reikia detaliai aprašyti: nurodant vykdomas priemones, jų eigą, veiklos plano pakeitimus, iškilusius sunkumus, nukrypimus nuo plano, pastebėtus trūkumus ir kt.

6.3. Įgyvendinimo stebėseną (angl. *monitoring the implementation*)

Įgyvendinant programą, periodiškai renkami ir analizuojami jos rezultatų ir proceso duomenys, pavyzdžiui, dalyvių požiūris į siūlomų prevencijos priemonių svarbą ir priimtinumą, veiksmų plano laikymosi tikslumas ir veiksmingumas. Realus prevencijos priemonių įgyvendinimas ir kiti programos aspektai yra lyginami su programos planu. Reguliariai atliekamos apžvalgos, kiek pasistūmėta į priekį įgyvendinant programą, padės suprasti, ar nereikia koreguoti pradinio plano. Programos įgyvendinimo stebėseną ne tik užtikrina kokybišką programos įgyvendinimą, bet taip pat leidžia vykdytojams patobulinti vykdomas veiklas, atpažįstant ir laiku reaguojant į pokyčius, naujoves ar atsiradusius papildomus reikalavimus (dar prieš šioms sukeltą galimą grėsmę programos sėkmei).

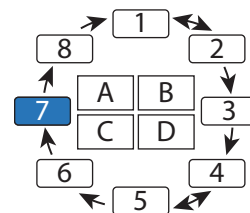
6.4. Lankstus programos įgyvendinimas (angl. *adjusting the implementation*)

Programos įgyvendinimas turi išlikti lankstus, kad būtų galima įveikti iškylančius sunkumus, atsižvelgti ir laiku reaguoti į prevencijos priemonių aktualumo pokyčius ir t. t. Esant poreikiui ir galimybei, programos įgyvendinimas turėtų būti koreguojamas, pritaikomas remiantis stebėsenos duomenimis. Vis dėlto pakeitimai turi būti minimalūs ir gerai apsvarstyti (ypač galimas neigiamas poveikis programos sėkmei). Siekiant geriau suprasti programos įgyvendinimo pakeitimų reikšmę, galimą poveikį dalyviams ir programos sėkmei, juos būtina pažymėti ataskaitose ir įvertinti.

6. Vykdymas ir stebėseną						
Standartai (santrauka)					Esama situacija	Planuojami veiksmai
	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma		
<p>6.1. Jei vykdomos bandomosios prevencijos priemonės</p> <p>Jei reikia, vykdomos bandomosios prevencijos priemonės. Bandomųjų prevencijos priemonių galimybę reikėtų apsvarstyti, jei, pvz., norima įgyvendinti naujas ar adaptuotas (ypač, kai yra esminių pakeitimų) prevencijos priemonės arba jei numatoma didelės aprėpties programa. Bandomųjų priemonių vertinimo (bandomojo tyrimo) rezultatai yra naudojami tobulinant jų tolimesnį įgyvendinimą.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>6.2. Programos įgyvendinimas</p> <p>Programa įgyvendinama laikantis sudaryto rašytinio plano. Programos įgyvendinimas yra tinkamai dokumentuojamas, išsamiai nurodant, kas nepavyko ar pasikeitė (atsižvelgiant į pirminį planą).</p>	☐	☐	☐	☐		

6. Vykdymas ir stebėseną (tęsinys)						
Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma	Esama situacija	Planuojami veiksmai
<p>6.3. Įgyvendinimo stebėseną Stebėseną yra programos įgyvendinimo sudėtinė dalis. Programos įgyvendinimo laikotarpiu sistemingai renkami ir apžvelgiami duomenys apie rezultatus bei proceso eigą. Taip pat atliekama programos plano, išteklių ir kt. apžvalga. Stebėsenos tikslas yra nustatyti, ar programa bus sėkminga, ir išsiaiškinti bet kokius reikiamus pakeitimus, pritaikymus.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>6.4. Lankstus programos įgyvendinimas Lankstus požiūris gali būti taikomas, jeigu to reikia sėkmingam programos įgyvendinimui. Jei įmanoma, įgyvendinimas yra koreguojamas atsižvelgiant į stebėsenos metu gautus rezultatus. Pakeitimai turi būti tvirtai argumentuoti, o pakeitimų priežastys nurodomos dokumentuose.</p>	☐	☐	☐	☐		

7 etapas. Galutinis vertinimas (angl. *final evaluations*)

Baigus vykdyti suplanuotas prevencijos priemones, įvertinami jų rezultatai ir / ar prevencijos priemonių vykdymo bei programos įgyvendinimo procesas. Programos rezultatų vertinimas yra nukreiptas į dalyvių elgesio pokyčius (pvz., sumažėjusį psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą), o proceso vertinimas yra nukreiptas į veiklų įvykdymą, apimtį ir pan. (pvz., suorganizuotų užsiėmimų skaičių; dalyvių, su kuriais susisiepta, skaičių). Taikant šio etapo standartus, rekomenduojama remtis 4 etapo 4 komponentu „Jei planuojama atlikti galutinį vertinimą“, kuriame detaliau aprašomas vertinimas (žr. 24 psl.).

ENNSC taip pat yra išleidęs „Narkotikų vartojimo prevencijos vertinimo gaires“ (angl. *Guidelines for the evaluation of drug prevention*), kuriose pateikti naudingi pavyzdžiai, kaip planuoti ir pateikti įvairius vertinimo aspektus (http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention_update).

7.1. Jei atliekamas rezultatų vertinimas (angl. *if conducting an outcome evaluation*)

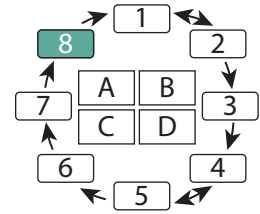
Siekiant įvertinti prevencijos priemonių veiksmingumą, programos rezultatus (poveikio, pasekmių), duomenis reikia sistemingai rinkti ir analizuoti. Visi rezultatai turėtų būti aprašyti taip, kaip nurodyta plane (pvz., atsižvelgiant į nustatytus vertinimo rodiklius). Priklausomai nuo programos apimtys ir pasirinkto tyrimo metodo, atliekamos statistinės duomenų analizės, kurių rezultatai leidžia įvertinti prevencijos priemonių veiksmingumą, siekiant numatytų rezultatų. Esant galimybei, vertinimo rezultatai yra apibendrinami aiškiai, priežastiniais ryšiais pagrįstu teiginiu dėl prevencijos priemonių veiksmingumo.

7.2. Jei atliekamas proceso vertinimas (angl. *if conducting a process evaluation*)

Vertinant procesą, aprašomos vykdytos veiklos, jų eiga. Programos kokybė ir nauda analizuojama apsvairstant prevencijos priemonių pasiekiamumą, apimtį, priimtinumą programos dalyviams, vykdymo tikslumą ir išteklių naudojimą. Proceso vertinimas leidžia geriau suprasti ir paaiškinti programos rezultatų (poveikio, pasekmių) vertinimo rezultatus ir apsvairstyti programos tobulinimo galimybes. Programos ir proceso vertinimo rezultatus reikėtų interpretuoti kartu, siekiant išsamaus ir visapusio programos sėkmės supratimo. Vertinimo metu įgytos žinios yra naudingos 8 etape.

7. Galutinis vertinimas						
Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma	Esama situacija	Planuojami veiksmai
	<p>7.1. Jei atliekamas rezultatų vertinimas Pasirenkamas ir pateikiamas duomenų analizei atlikti pakankamas dalyvių imties, kurios pagrindu atliekamas rezultatų vertinimas, dydis. Atliekama tinkama duomenų analizė, apimanti visus dalyvius. Visi ataskaitoje pateikti duomenys yra išmatuojami. Aptariama, kodėl galėjo atsirasti klaidų, ir pateikiami alternatyvūs rezultatų paaiškinimai. Vertinama programos sėkmė.</p>	☐	☐	☐		
<p>7.2. Jei atliekamas proceso vertinimas Programos įgyvendinimas įforminamas dokumentuose ir pateikiami paaiškinimai. Vertinami šie aspektai: tikslinės grupės į(si)traukimas; veiklos; programos vykdymas; žmogiškųjų ir finansinių išteklių naudojimas.</p>	☐	☐	☐	☐		

8 etapas. Sklaida ir tobulinimas (angl. *dissemination and improvement*)

Paskutiniame etape didžiausias dėmesys skiriamas programos ateičiai: ar verta tęsti programą? Jei taip, tai kaip? Informacijos apie programą sklaida gali padėti paskatinti jos tęsą ir leidžia kitiems pasimokyti iš programos įgyvendinimo patirties.

8.1. Sprendimas dėl programos tęsimo ar kartojimo (angl. *determining whether the programme should be sustained*)

Būtų geriausia, jei kokybiška psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa būtų tęsiama ir po pradinio jos įgyvendinimo ir / ar nutrūkus išoriniam finansavimui. Pasitelkus empirinius duomenis, gautus vykdant programos įgyvendinimo stebėseną ir galutinį vertinimą (priklausomai nuo galimų duomenų), galima nuspręsti, ar programą verta tęsti arba kartoti. Nusprendus programą tęsti arba kartoti, reikėtų tiksliai numatyti ir imtis tinkamų žingsnių.

8.2. Informacijos apie programą sklaida (angl. *disseminating information about the programme*)

Informacijos sklaida gali būti labai naudinga, pavyzdžiui, norint gauti įvairių suinteresuotųjų šalių paramą programos tęsai ar tobulinant programą (remiantis grįžtamoju ryšiu). Informacijos apie programą sklaida prisideda prie sukauptų prevencijos priemonių gerosios patirties įrodymų, gali būti naudinga formuojant ateities psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos politiką, diegiant prevencijos priemones bei atliekant tyrimus. Tam, kad ir kiti specialistai galėtų atkartoti ir taikyti vykdytas prevencijos priemones, informacinė medžiaga apie vykdytas veiklas ir kita aktuali informacija (pvz., programos išlaidų suvestinė) turėtų būti jiems prieinama bei kiek įmanoma detalesnė (atsižvelgiant į autorių teisių apsaugos reikalavimus ir kt.).

8.3. Jei rengiama galutinė ataskaita (angl. *if producing a final report*)

Galutinė ataskaita yra vienas iš informacijos apie prevencijos programą sklaidos būdų. Galutinės ataskaitos forma ir paskirtis gali būti įvairi: programos įgyvendinimo protokolas ar aprašas, dalis sutarties dėl finansavimo ar tiesiog informacija visuomenei apie programą. Įprastai galutinė ataskaita yra ankstesniuose etapuose parengtų dokumentų santrauka. Joje aprašoma programos veiklų apimtis, veiklos priemonės ir galutinio vertinimo rezultatai (kai tai įmanoma). Galutinė ataskaita rengiama ne visuomet. Kartais pakanka kitų informacijos apie programą sklaidos būdų (pvz., žodžiu pateiktos informacijos), todėl šio standartų komponento reikėtų laikytis tik tuo atveju, jei numatyta rengti galutinę ataskaitą.

Šis etapas gali būti naujo projekto vykdymo ciklo, skirto toliau tobulinti ir plėtoti esamą prevencijos programą, pradžia.

8. Sklaida ir tobulinimas						
Standartai (santrauka)	Nepasiekta	Iš dalies pasiekta	Visiškai pasiekta	Nepritaikoma	Esama situacija	Planuojami veiksmai
	☐	☐	☐	☐		
<p>8.1. Sprendimas dėl programos tęsimo ar kartojimo</p> <p>Remiantis stebėsenos ir / ar galutinio vertinimo duomenimis, sprendžiama, ar programą verta tęsti. Jeigu programa būtų tęsiama, nurodomos tęstinumo galimybės. Planuojant būsimą veiklą, panaudojama įgyvendinimo metu įgyta patirtis.</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>8.2. Informacijos apie programą sklaida</p> <p>Informacija apie programą tinkamu formatu pateikiama aktualioms tikslinėms auditorijoms. Tam, kad ateityje būtų lengviau programą vykdyti iš naujo (kartoti), pateikiama detali informacija apie įgyvendinimo patirtį bei nenumatytas pasekmes. Viešinant programą, apsvarstomi teisiniai aspektai (pvz., autorių teisės).</p>	☐	☐	☐	☐		
<p>8.3. Jei rengiama galutinė ataskaita</p> <p>Galutinėje ataskaitoje aiškiai, logiškai ir suprantamai pateikiami svarbiausi programos planavimo, įgyvendinimo ir (kai tai įmanoma) vertinimo aspektai.</p>	☐	☐	☐	☐		

Daugiau informacijos

EMCDDA European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (1998), *Guidelines for the evaluation of drug prevention: a manual for programme-planners and evaluators* [interaktyvus]. Luxembourg, Publications Office of the European Union. Prieiga per internetą: <http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention>.

EMCDDA European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2010), *Prevention and Evaluation Resources Kit (PERK). A manual for prevention professionals* [interaktyvus]. Luxembourg, Publications Office of the European Union. Prieiga per internetą: <http://www.emcdda.europa.eu/publications/perk>.

EMCDDA European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2011), *European drug prevention quality standards: a manual for prevention professionals* [interaktyvus]. EMCDDA Manuals 7. Luxembourg, Publications Office of the European Union. Prieiga per internetą: www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards.

EMCDDA *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction Best practice portal*. <http://www.emcdda.europa.eu/best-practice>.

UNODC, United Nations Office on Drugs and Crime (2013), *International Standards on Drug Use Prevention* [interaktyvus]. Vienna, United Nations. Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/unodc/en/prevention/prevention-standards.html>.

Pirmą kartą išleista anglų kalba kaip „European drug prevention quality standards: a quick guide“ Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centro.

© Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras, 2013.

Į lietuvių kalbą vertė ir adaptavo Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas.

Leidinyi išverstas ir adaptuotas vadovaujantis informaciniu rinkiniu Nr. 4 „Adaptavimas ir sklaida“ (Brotherhood A., Sumnall H. R. & the European Prevention Standards Partnership (2015). *EDPQS Toolkit 4: Promoting quality standards in different contexts. Adaptation and Dissemination Toolkit*. Liverpool: Centre for Public Health. Prieiga internete: <http://prevention-standards.eu/toolkit-4/>).

